

Föreläsningar vid
Stockholms
högskola, VT 1892
: L 40:88 A /

Rydberg, Viktor,

HS L 40:88 A

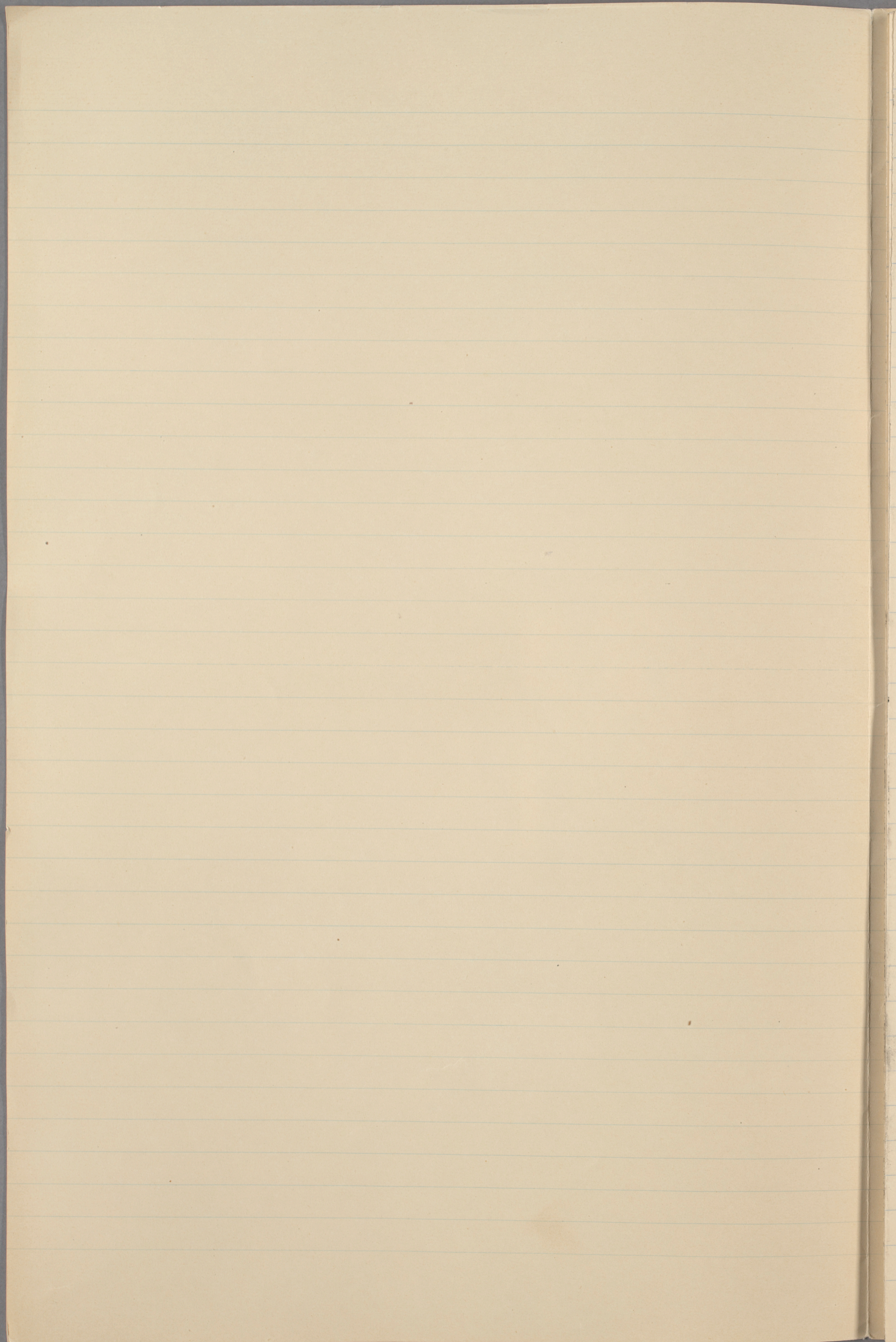
National Library
of Sweden

L 40: 88 A; 5

5.

16/2 1892

(9 bl.)

Minna föregående föreläsningar ha behandlat ungrenässansens konst, vid den hon framstår inom 1400-talet florentinska målarskolan. Innan jag öfvergår till de andra samtida målarskolorna på italienska halfön, lemna vi denna, för att norr om Alpena och i en jämförelsevis nordlig del af Europa beskrifva det märkvärdiga skådepelet af en samtidig konstförelse, en ungrenässans äfven där, nämligen i Nederländerna. Och den är så mycket mer öfverraskande som det ser ut, som om den sprungit plötsligt och fullvuxen ut i världen, nästan enligt myten om Juppiters karpad. Den nederländska, särskildt den flandriska målarkonsten börjar skenbarligen icke med ~~ny~~ begynnare i den nya stilen, utan med, man kan säga, fulländade mästare i de gamla: bröderna Hubert och Jan van Eyck.

När naturen eller historien synes ha gjort ett språng, såsom här, är det skäl, att man stannar och undersöker, om så låter göra sig, hurvida språnget är skenbart eller verkligt. Det är skäl att göra det — icke jurt på grund af det gamla påståendet: natura non facit saltus, "naturen gör icke språng"; ty så besannad denna gamla erfarenhet synes vara och så förträffligt den stannar öfverens med den i våra dagar till enväldsmakt i tankens rike komna utvecklingsläran; så gör man likväl klokast i att icke fastslå påståendet till en dogm, utan hellre ~~håll~~ i skänka sig till den fullkomligt pålitliga satsen: ingen verkan utan orsak. Den flandriska ungrenässansens plötsliga färdiga skick, dess oförmedlade uppenbarhet i bröderna van Eyck har nog haft sina ^{örskär, med} förberedande stadier i det föregående århundradet; antagligen var det i ~~det~~ miniatyrmaleriets tyta verkstäder, som dessa stadier genomgick. Bristen på dokumenter gör, att detta antagande, så sannolikt det är, ej låter bevisa sig. Men om ^{det låte} ~~vi vore~~, bevisa, må vi därpå icke draga den slutsats, att allt vore därmed förklaradt. Det är ett ~~för~~ i vår tid mycket allmänt felresonemang, att hvilket ^{Herbert.} kanske den Spencerska filosofien gifvit ökad impuls, att antaga, att ett faktum är förklaradt, när man funnit eller tror sig ha funnit dess omedelbara och medelbara förutsättningar

16/2. 92.

16/2. 92.

16/2.92.

en öfverdrift i antagandet, att den kyrkliga läran om naturens förbannelse, skulle
 någon sin hafva fullständigt förblindat människorna för naturens skönhet. De
 himmelspeglande och glitrande vatnen, de soliga ångarne, de skuggiga landarne,
 blomman, fågelsången, morgon- och aftonrodnadens färgspel ha i tröti af alla
 dogmer fröjdat människor i alla århundraden, och den världiga naturens
 friskhet och härlighet ha besjungit äfven i kyrkliga hymner. Om man under
 gotikens fullständiga värde på konstens område saknar intyg om ett intresse
 hos konstnärerna för det mänskligt individuella och för den natur, hvarem
 naturen är försatt, så har detta delvis berott derpå, att arkitekturen, som då
 var den yppersta af konsterne, i sin gotiska form ^{hade} gaf måleriet svår hinder
 i vägen för att sika sig in på nya fält och utveckla sig till självständighet.
 Men redan på 1200-talet finna vi försök göras att till naturmåleri. Det
 var miniatyrmålarna, som började därmed. De kunde också ^{finna de äldre} lättare ^{lätta} viga
 försiket på grund af ^{deras} ~~miniatyrens~~ arbetes lättare teknik och små dimensioner.
 Det ^{hade ju varit} ~~var ju en svårare~~ mycket djärfvare att väga något vidant i en mål-
 ning, bestald af de kyrkliga myndigheterna, som icke tyckte om nyheter, och
 ämnad af des af en allmänhet, som var fängslad ^{under} af vanans makt och kanske
 skulle ~~är~~ taga avstift; hvaremot en ~~bok~~ miniatyverna i en bok äfven alle-
 nast bokens egare, hvans tycke möjligen öfvervinstimer med målarens eget.
 Nog af: redan på 1200-talet började miniatyrmålarna låta tegandernas
 tilldragelser och kalenderarnes månadsbilder ^{med profier} förete sig ~~med~~ ett landskap
 till bakgrund. Och detta nog en. De heliga gestalterna togo ju sig ^{och} mycket
 verkligare och ^{och} ~~förkylligare~~ ^{och} närmare ut, då man såg dem i en naturlig omgifning: i
 djuparna vid sin Jordann, eremiten vid sin grotta. Och många voro de fromme,
 som gladdo sig därät äfven ^{ur religiös öfverförelse, upfattan} därför, att de börjat se naturen ^{med} ~~ur~~ ^{med} nyttig-
 keus blick och betrakta naturen såsom den första och allmännaste uppman-
 relsen, såsom en bibel vid sidan af bibeln — ett arhädningsrätt, som i första
 hälften af 1400-talet fick sin lärde sakkörare i Rainmund af Sabunde.
 I en skrift, som han kallade "Den naturliga teologien", utvecklade han den
 åsigt, att Gud uppenbarar sig för människan genom två böcker, som icke,
 motsäga hvarandra: naturens bok och bibeln den heliga skrift, samt att man
 bör börja med studiet af den första, emedan hon icke kan ut förpliktas
 af rättare.

Härmed hade en ny uppgift blifvit förelagd målarkonsten ^{upp-} ~~konsten~~
 giften var för målarna lockande och avslöjande; men den kräfde tekniska

16/2.92.

hjälpmedel, om de ännu saknade. I gotikens skulptur och måleri låg hafsvig-
 viften på att konstverken skulle var undervisande och uppbyggande, och härtill
 kräfdes icke mer än en flyktig kännedom om den menliga gestalten i förhållning
 med arkitektonisk stilkänslan. Figurenerna skulle vara som ett med den himmel-
 sträfvande arkitekturen, som ~~en~~ blotta momentet i den. Och det är smärta gestal-
 ter med blek karaktär, liten mun, nästan onaturligt böjliga lemmar och
 arketiska ~~st~~ eller extatiska drag, som blicka fram under gotikens spetsbågar och
 baldakiner. De äro i rita slag förtäffliga, stilrenta och i samklang med de
 gotiska byggnadsformerna, och de göra intet anspråk på att se verkliga ut, men
 snarare att tillhöra en annan värld än denna jordiska.

Eller vilk måleriet höja intycket af sina gestalter genom ^{det alldeles} att gifva dem mot-
 satta förhållanden: genom att bringa dem ned i vår jordiska stämning ^{och} gifva dem
 ett starkare sken af verklighet, af historikhet, då måste konstnärerna inläta
 sig på djupare och delvis alldeles nya studier. Han måste lära känna
 kända människornas och djurans kroppsbyggnad och rörelser, växternas former,
 rännelar och ljusverkningsarnas lagar. Med andra ord: ^{om} af anatomiens,
 perspektivet och optiken måste han veta ätminstone så mycket, att
 han icke beginge påtagliga fel emot dem. Freskorna

Freskomåleriet, sådant det hittills bedrifits, hade icke haft
 stora fordringar därpå. Dess hafsvadrliga uppgift var endast att be-
 rätta med penne på begripligt sätt, och det kunde man äfven med
 schablonmässiga figurer, hvilkas proportioner voro utmätta efter
 ett gifvet regel, och med färger, lagda inom figurerkonturens
 ungefär som på en kolorerad ritning. Staffelmåleriet åter gaf
 visserligen sina gestalter en viss räckning, en viss grad af modell-
 ring och försig dem med glänsande färger, som närade sig verk-
 ligheten; men kunde icke återgifva de finare öfvergångarne i
 lemmarnes bildning eller i ljusverkningsarna. Den teknik, som be-
 gagnades var temperatekniken. Färgstofferna blandades med ett
 bindemedel, ^{lim, vin, gult, lönung,} ~~genom~~ ^{agghvita o. s. v.,} gjordes flytande ~~med~~ ^{med} vatten
 och lades på den väl förberedda teflan såsom lokal färger. Sedan
 detta skett, hade man att vänta, tills lokalfärgerna torkat, hvarefter
^{färg} nyanseringar, dragar och skuggor målades öfver på dem. Sedan åter-
 stod att öfverdraga det hela med fernissa. Hvarje nyansfärg var
 på förhand beredd och hade sin egen lille kopp, hvarur den med pen-

16/2. 92.

16/2. 92.

färdigt färdigt oljefärgens användning, nämligen det att de hålla
 sig så länge väta, det vadt nu det främsta skälet för deras begagnande.
 Paletten, som ~~de~~ ^{den} ^{klassiska} tidens, de fornhelleniska och
 fornyromeriska målarna begagnade och som hos dem hade ungefär
 samma form som nu, paletten, som under många medeltidens år-
 hundraden varit förgäten, kom nu åter i bruk, och i stället för att
 begagna koppar, en för hvar lokal färg, en för hvars slags nyans,
 blandade Hubert och Jan sina färger på ^{en} paletten och sammans-
 smälte dem på stofflitaplån. Hvad de därmed ^{medelbart} vann var
 stegrad lydkraft, finare nyanseringar, ~~och~~ ^{och} hvarmed de kunde komma
 naturen ojämförligt närmare än föret. Och de begagnade sin upp-
 finning för detta ändamål. Sanna naturentusiaster, som greps deras
 något senare grepp Italiens konstnärerna och skapade engrenårs-
 sen sidor om Alperna, hade redan bemäktigat sig bröderna
 van Eyck. Det var dem icke nog att med afseende på dragvar
 och färger ha ryckt naturen närmare. De konstverk de efter-
 temmat bevisar, att de, om också utan vetenskaplig underbyggnad
 i anatomi, ha tecknat blifvit efter naturen, till och med efter någon
 modell. Naturstudierna sträckte sig till allt, som de ville måla.
 I stället för medeltidens konventionella träd finner man på deras
 målningar träd, olika trädslag karakteristiskt återgifna. Guld-
 grunden, som var medeltidens så kär och som passade så väl, för
 deras religiösa ideala måleri, försvinner nu nästan alldeles, och
 man får i stället sorgfyllt utfirda landskapsbakgrunder med
 fri blå himmel eller kyrko- och ruminteriörer. Lini perspektivet
 känna Hubert och Jan tillräckligt, för att riktigt konstruera interiörer,
 gatulängder och landskapsvyer. Afven i luftperspektivet försöka de sig. De för-
 tona himlens färg, och låta aflågna höjder kläda sig i blå skiftningar. Men
 lägga luft mellan föremål på kortare afstånd förstå de ännu ^{icke} - åskillige
 moderna målare förstå det ej heller -; de ge åt videns osanna fängkraft. Men
 Enstaka optiska fenomen däremot locka dem. De måla glaskulor med genomskin-
 ligg, källor och springbrunnar, i hvita solstrålar leker, ~~och~~ ^{och} blanka pansar, och
 metallredskap, speglar, s. v. vid ^{sin} ryggen ryggen de personer, som vända sig mot
 åskådaren. Likasom träden med sina blad och frukter, äro byggnader, hergenid,
 kläder och vapen återgifna med största trohet och omsorg. Och i videns omgif-

16/2. 92.

ningar måla de menniskor, individuella menniskor i fullt lifsvanings med för-
tröttlik uppfattning. Äfven bibelns och legendernas gestalter få ^{de} individuellt pregel,
dock med en svag ^{hänvisande} anknytning om de traditionella typiska dragen. Själva helgan-
glorian i sin skifvande form försvinner och ersättes af något, som liknar ett ^{en} ~~svag~~
svag elektrisk utstrålning.

Denne flandriske målare saknade, såsom jag nämt, antika förebilder och
därmed äfven impulsen att ^{söfra} verkligheten, att ur densamma framstudera ^{och}
idealer för sundhet, kraft och skönhet. Ej heller gifte han den folktyp, som de
själpe tillhörde, särdeles rika eggher därtill till skönhets trängtan. De målade
menniskorna sådana de sågo dem och dölde icke bristerna i deras kroppsbildning.
Må man dock icke tro, att bröderna van Eyck och deras efterföljare därvid gingo till
vägar som ^{teoretiske} ~~medel~~ anhängare af realismen och ^{teoretiske} ~~motståndare~~ till den gotikens
abstrakta idealism! Om det estetiska skolgräl, som häftat vid samtiden olika
konstriktningar voste de lyckligtvis ingenting. Naturen var för dem en ny uppou-
barelse, som gaf dem medel att verka djupare och innerligare för ^{just} samma mål,
~~svag~~ ^{till} hvilket gotikens idealism syftade. Bröderna hade kommit underfund med,
att andakt, kärleksvärma, mildhet, ödmjukhet, andlig frid och harmoni kunna
uttryckas äfven i individuella, ur verkligheten hämtade anletsdrag; ja att de
just i sådana verka allra kraftigast och innerligast på åskådaren. ^{Hvar} och
en kan göra samma erfarenhet. Låt en målare framställa någon gripande episod
från ett svenskt eller finskt slagfält; låt dem ene ge sina svenska eller finska
soldater abstrakta soldatansikten, som lika gerna kunna vara franska, spanska
eller italienska. Låt den andre fört studera och sedan återgripa på dukken
änta svenska eller finska soldatansikten, återspeglade det känslolif, som ^{Frändes}
kväver, och man kan väga hundra mot ett, att den senare målaren, den
sunde realisten, skall röra djupare ^{bättre} ~~och~~ ^{och} väcka ^{och} ~~just~~ ^{och} just de ideala känslorna inom
oss än den abstrakte idealisten, äfven om denne skulle ^{och} ~~ha~~ ^{ha} en stor publik,
som prisade honom för hans söte löjtnanter och prydliga soldater. Lägga
~~nu till denna~~ ~~och~~ ~~och~~

De flandriske bröderna eller i hvarje fall den äldre af dem, Hubert, sökte
i själva verket det ideella äfven hos menniskan. Han upptog därvid mennisko-
gestalterna, sådana han fann dem i alla dens olika gradationer af skönhet eller
formell bristfällighet; men häfdade äfven åt den senare, åt den kroppsliga ful-
heten, dess rätt ~~att~~ till den idealitet, hvarmed ett ädelt, innerligt och hög-
stämt känslolif kan adla den. Sedd ur denna synpunkt är, kan man

16/2. 92.

såga, den sunda realismen den varmhartigaste och mest människovänligaste af
 alla konstriktningar. Och denna sunda realism hos ~~den~~ ^{flaudram} ~~den~~ ^{öpprade} Eyck ~~konst~~
 dem, ~~gator~~ ^{de} hängäpo sig åt höget naturstudium, en outtömlig skönhetsrikedom,
 som var otillgänglig för gotikens abstrakta ^{idealism} realism, nämligen ljusverkningarnas,
 dagrarnes och skuggornas rymd, vidlana de skifta öfver land och vattnen eller
 i kyrkornas kvallfångar och kor eller i det trefna hemmet värar och vinklar.
 Ljuset är, kan man säga, en ideal kraft, som aldrig kan berövas sin idealitet,
 och som, i ~~förening~~ ^{idealism} ~~mäktar~~ ~~fördla~~ ~~allt~~, ~~är~~ ~~ej~~ ~~blott~~ ~~land~~ ~~och~~ ~~vattnen~~, utan
 äfven förkrumpta människogestalter, helst om det mötes hos dessa af skenet
 från ett själslif, som speglar något af en högre värld.

Jag återkommer i nästa föreläsning till bröderna van Eyck och skall
 då blanda annat redogöra för deras förnämsta arbete, altaret i Gent,
 och förevisa afbildningar därifrån, samt af ~~sin~~ afbildningar af några andra
 framstående flaudriske målare.

16/2. 92.

